

Research paper / Оригинальная статья
<https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-1-36-54>
MPHTI: 06.51.25
JEL: F520, F63, H76

Food Security and Social Development of Regions: International Experience

Nursaule Zh. Brimbetova^a, Gaukhartas K. Temirova^{b*}, Aidar A. Sultanaev^a

^a *Institute of Economics CS MSHE RK, 28 Shevchenko Str., A25K1B0, Almaty, Kazakhstan;* ^b *al-Farabi kazakh national university, 71 al-Farabi Ave., 050040, Almaty, Kazakhstan*

For citation: Brimbetova, N. Z., Temirova, G. K., & Sultanaev, A. A. (2023). Food Security and Social Development of Regions: International Experience. *Economics: the Strategy and Practice*, 18(1), 36-54, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-1-36-54>

ABSTRACT

Food security is an economic category officially accepted in international practice, used to describe the state of the food market of a country or group of countries, as well as the world market that provides guaranteed access to all social groups. As world experience shows, special state bodies developed in the agro-industrial sphere have been established in all countries, performing the functions of regulating and protecting the agricultural sector and the agricultural food market. The main goal of our research work is to determine and prove the current level of food safety. At the same time, the social development of leading countries and determination of Kazakhstan's priorities in this field using domestic food security policy. Materials on the regulation and support of food security in the USA and Brazil, which are of interest to other countries, are presented and analyzed. Our research paper also presents the policy of food security in China and the Russian Federation. Food security of the Republic of Kazakhstan is provided. In our opinion, a necessary and sufficient condition for food security is economic growth, which leads to an increase in food production, real incomes of people, and an active policy on the part of the state to help the poor. Ensuring food security is associated with the impact of various factors and conditions: as it is the driving force, the cause of the process, and the phenomenon. Food security is influenced by political, social, economic, natural and other factors.

KEYWORDS: Food Security, State Support, Economic Security, World Experience, Social Development, Region

CONFLICT OF INTEREST: the authors declare that there is no conflict of interest

FINANCIAL SUPPORT: the study was not sponsored (own resources)

Article history:

Received 30 October 2022
Accepted 16 February 2023
Published 30 March 2023

***Corresponding author: Temirova G.K.** – PhD candidate, al-Farabi Kazakh National University, 71 al-Farabi Ave., 050040, Almaty, Kazakhstan, 877786767589, e-mail: gau_1992@mail.ru

Азық-түлік қауіпсіздігі және аймақтардың әлеуметтік дамуы: халықаралық тәжірибе

Бримбетова Н.Ж.^а, Темирова Г.Қ.^б, Султанаев А.А.^а

^а ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институты, көш. Шевченко 28, А25К1В0, Алматы, Қазақстан; ^б әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, көш. аль-Фараби 71, Алматы, Қазақстан

Дәйексөз үшін: Бримбетова Н.Ж., Темирова Г.Қ., Султанаев А.А. (2023). Азық-түлік қауіпсіздігі және аймақтардың әлеуметтік дамуы: халықаралық тәжірибе. Экономика: стратегия және практика, 18(1), 36-54, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-1-36-54>

ТҮЙІН

Азық-түлік қауіпсіздігі-бұл елдің немесе елдер тобының азық-түлік нарығының жағдайын, сондай-ақ барлық әлеуметтік топтарға кепілдендірілген қол жетімділікті қамтамасыз ететін әлемдік нарықты сипаттау үшін қолданылатын халықаралық тәжірибеде ресми түрде қабылданған экономикалық категория. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, барлық елдерде аграрлық секторды және аграрлық азық-түлік нарығын реттеу және қорғау функцияларын орындайтын агроөнеркәсіптік салада дамыған арнайы мемлекеттік органдар орнатылған. Біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі мақсаты азық-түлік қауіпсіздігінің заманауи деңгейін анықтау және негіздеу болып табылады. Бұл ретте көшбасшы елдердің әлеуметтік дамуы және азық-түлік қауіпсіздігінің ішкі саясатын пайдалана отырып, осы саладағы Қазақстанның басымдықтарын айқындау. АҚШ пен Бразилиядағы басқа елдерді қызықтыратын азық-түлік қауіпсіздігін реттеу және қолдау материалдары ұсынылған және талданған. Сондай-ақ, біздің зерттеу жұмысымызда Қытай мен Ресей Федерациясының азық-түлікпен қамтамасыз ету саясаты ұсынылған. Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігі көзделген. Біздің ойымызша, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қажетті және жеткілікті шарты – азық-түлік өндірісінің, халықтың нақты табыстарының артуына, халықтың кедей топтарына белсенді мемлекеттік саясат жүргізуіне әкелетін экономикалық өсу. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету әртүрлі факторлар мен жағдайлардың әсерімен байланысты: қозғаушы күш ретінде, процестің, құбылыстың себебі. Азық-түлік қауіпсіздігіне саяси, әлеуметтік, экономикалық, табиғи және басқа да факторлар әсер етеді.

ТҮЙІН СӨЗДЕР: азық-түлік қауіпсіздігі, мемлекеттік қолдау, экономикалық қауіпсіздік, әлемдік тәжірибе, әлеуметтік даму, аймақ

МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫ: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: зерттеуге демеушілік қолдау көрсетілмеді (меншікті ресурстар)

Мақала тарихы:

Редакцияға түсті 30 Қазан 2022

Жариялау туралы шешім қабылданды 16 Ақпан 2022

Жарияланды 30 наурыз 2023

* **Хат-хабаршы авторы:** Гаухартас К.Т. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, көш. аль-Фараби 71, 050040, Алматы, Қазақстан, 877786767589, e-mail: gau_1992@mail.ru

Продовольственная безопасность и социальное развитие регионов: международный опыт

Бримбетова Н.Ж.^a, Темирова Г.К.^b, Султанаев А.А.^a

^a Институт экономики КН МНВО РК, Шевченко 28, А25К1В0, Алматы, Казахстан; ^b Казахский национальный университет имени аль-Фараби, ул. аль-Фараби 71, Алматы, Казахстан

Для цитирования: Бримбетова Н.Ж., Темирова Г.К., Султанаев А.А. (2023). Продовольственная безопасность и социальное развитие регионов: международный опыт. Экономика: стратегия и практика, 18(1), 36-54, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-1-36-54>

АННОТАЦИЯ

Продовольственная безопасность – официально принятая в международной практике экономическая категория, используемая для описания состояния продовольственного рынка страны или группы стран, а также мирового рынка, обеспечивающего гарантированный доступ ко всем социальным группам. Как показывает мировой опыт, во всех странах установлены специальные государственные органы, развитые в агропромышленной сфере, выполняющие функции регулирования и защиты аграрного сектора и аграрного продовольственного рынка. Основной целью нашей исследовательской работы является определение и обоснование современного уровня безопасности пищевых продуктов. При этом социальное развитие стран-лидеров и определение приоритетов Казахстана в этой сфере с использованием внутренней политики продовольственной безопасности. Представлены и проанализированы материалы по регулированию и поддержке продовольственной безопасности в США и Бразилии, представляющие интерес для других стран. Также в нашей исследовательской работе представлена политика продовольственного обеспечения Китая и Российской Федерации. Предусмотрена продовольственная безопасность Республики Казахстан. На наш взгляд, необходимым и достаточным условием продовольственной безопасности является экономический рост, который ведет к росту производства продуктов питания, реальных доходов людей, и активная политика со стороны государства по оказанию помощи бедным. Обеспечение продовольственной безопасности связано с воздействием различных факторов и условий: как это движущая сила, причина процесса, явления. На продовольственную безопасность влияют политические, социальные, экономические, природные и другие факторы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: продовольственная безопасность, государственная поддержка, экономическая безопасность, мировой опыт, социальное развитие, регион.

КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ: авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов

ФИНАНСИРОВАНИЕ: исследование не имело спонсорской поддержки (собственные ресурсы)

История статьи:

Получено 30 октября 2022

Принято 16 февраля 2023

Опубликовано 30 марта 2023

* **Корреспондирующий автор:** Темирова Г.К. – PhD докторант, Казахский национальный Университет имени аль-Фараби, ул. аль-Фараби 71, 050040, Алматы, Казахстан, 877786767589, e-mail: gau_1992@mail.ru

Кіріспе

Халықтың азық-түлік қауіпсіздік проблемасы ХХ ғасырдың 70-жылдарының ортасынан бастап дамушы елдердегі әлеуметтік-экономикалық процестерге байланысты дүниежүзілік қауымдастықтың белсенді қарауының тақырыбына айналды.

Әлемдік қарама-қайшылық дамыған елдердегі азық-түліктің абсолютті артық өндірісі бірқатар үшінші әлем елдерінде халықтың жаппай аштық пен тамақтанбауымен қатар жүретін кезде пайда болды.

Алдағы 40 жылда, шетелдік сарапшылардың пікірінше, әлемде қарусыздану проблемасын осы позициялардан алшақтатып, азық-түлік тапшылығы проблемасы бірінші орынға шығады. Азық-түлік қауіпсіздігі проблемасымен айналысатын француз сарапшылары Ж.Буринет пен М.Флойддың пікірінше, жаңа халықаралық азық-түлік тәртібі әлем елдерінде азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуге қол жеткізуден және аштықты жоюдан тұрады.

Әлемнің көптеген елдерінде азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету мәселелерін табысты шешу халықаралық және аймақтық қауіпсіздік кепілдіктерін нығайту үшін күшті негіздер жасайды.

Азық-түлік қауіпсіздігін анықтауға әр түрлі көзқарастар бар: бірқатар ғалымдар азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі критерийі ретінде оны тұтыну деңгейін өздері немесе сыртқы көздерден қалыптасқанын ескермей қабылдайды.

Екінші тәсіл елдің азық-түлік импортына тәуелділігін жоюға бағытталған. Үшіншісі - азық-түлік тауарларымен өзін-өзі қамтамасыз ету, отандық тауар өндірушіні бәсекеге қабілетті өнімдердің кең спектрін шығару үшін қажетті жағдайлармен қорғау.

Азық-түлік қауіпсіздігі дегеніміз - бұл елдің немесе елдер тобының азық-түлік нарығының, сондай-ақ әлемдік нарықтың жағдайын сипаттау үшін қолданылатын, халықаралық тәжірибеде ресми түрде қабылданған экономикалық категория, бұл халықтың барлық әлеуметтік топтарына кепілдендірілген қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Кез-келген уақытта және медициналық тұтыну стандарттарына қол жеткізу үшін адам қажетті мөлшерде сапалы тағамды тұтынып отыру керек. Жер шарындағы бір миллиардқа жуық адам салауатты өмір салтына сәйкес дурыс тамақтанбайды.

Біріншіден, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия мен тропикалық Африка елдерінің тұрғындары. Соғыстан кейінгі жылдардағы азық-түлік тапшылығы проблемасы тұтынудың өсуіне және кедейлікті окшаулауға қатысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, бірақ, дегенмен, бұл әлемнің аймақтарында және мемлекеттерінде айтарлықтай асимметрияны көрсетеді. Сонымен, қазіргі әлемдегі осы факторға сәйкес төрт топты бөлуге болады:

- біріншіден, азық-түлік қауіпсіздігінің көшбасшылары - Жапония, Австралия, Қытай, Солтүстік Америка, Батыс және Солтүстік Еуропа, олар азық-түлік өнімдерінің шамадан тыс өндірілуін көрсетеді және әлемдік азық-түлік теңгерімін сақтай отырып, әлемнің экспорттық донорлары болып табылады. Астық пен күнбағыс майын қоса алғанда, кейбір азық-түлік тауарлары үшін Ресей бұл элиталық клубқа соңғы жылдары қосылды;

- екіншіден, БҰҰ ДДҰ Латын Америкасы, Орталық Азия, Оңтүстік Еуропа, АСЕАН аймақтарындағы көптеген елдерді тамақ тұтыну нормаларына жақын деп санайды;

- үшіншіден, БҰҰ ДДҰ тамақпен қамтамасыз ету критерийі бойынша ауытқу деңгейі тұрғысынан «рұқсат етілген» деп анықтайды, бұрынғы Кеңес Одағы елдері, Шығыс Еуропа елдері, Индонезия, Үндістан және Египет;

- төртіншіден, бұл әлем халқының едәуір бөлігін құрайтын және физикалық өмір сүру үшін күрестің барлық ауыртпалықтарын бастан өткеріп жатқан дамушы елдердің үлкен тобы;

- бесіншіден, адами капиталдың сапасы экономикалық табыстың негізін құрайды, бұл коммуникация мен үздіксіз білім беру процесіне негізделген басқарудың жаңа парадигмасын қалыптастырады. Бұл инновациялық менеджмент, ол мерзімінен бұрын әрекет ететін тиімді басқару шешімдерін синтездеуге қабілетті.

Зерттеу жұмысымыздың басты мақсаты:

1. Қазіргі таңдағы азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін анықтау және дәлелдеу;

2. Көшбасшы елдердің әлеуметтік дамуы және ішкі азық-түлік қауіпсіздік саясатын қолдана отырып, Қазақстанның осы саладағы басымдықтарын белгілеу.

Қазіргі экономикалық теориялар жаһандану жағдайында экономикалық бәсекенің мызғымас көрінетін негіздерін белсенді түрде қайта қарайды. Ғылым прагматикалық сипатқа ие болып, нарықты ғасырлар бойы

танылған экономикалық догма ретінде «фетиширлеместен» үстемдік ететін шындықты жөндейді. Өркениет мыңжылдықтардың кез-келген теориялары мен тәжірибелеріне сүйенбей, ақпараттық әлемнің тез өзгеретін заңдарына сәйкес қалыптасып жатқан жаңа жаһандық экономикалық жүйенің сын-қатерлерімен бетпе-бет келеді.

Әдебиетке шолу

Азық-түлік қауіпсіздігінің жалпы теориялық негіздемесі батыстық авторлар Л. Буш, Э.Барбер, Б.Портила, Г.Конвей еңбектерінде кездеседі. Олар «Азық-түлік қауіпсіздігі дегеніміз - бұл барлық тұрғындар үшін және кез-келген уақытта белсенді салауатты өмір сүру үшін қажетті мөлшерде азық-түлікке кепілдік берілген қол жетімділікке қол жеткізілетін экономиканың жағдайы» (Polack et al., 2008).

Жаһандық әлемнің белгісіздік атмосферасы жаһандану жағдайында әлемдік экономикалық жүйені өзгерту перспективалары туралы көзқарастар жүйесін ашуға тырысатын көптеген тұжырымдамаларды тудырады. Мәселен, мысалы, И.Валлерштейн «Әлем - жүйелік талдау» тұжырымдамасын ұсынды, оның пікірінше, жаһандану - бұл әлемдік еңбек бөлінісіне негізделген процесс. Қазіргі экономикалық ойлауда маңызды орынды Д.Беллдің постиндустриалды қоғам тұжырымдамасы алады, онда автор технологияның даму деңгейіне байланысты әлемдік экономикада үстемдік ететін экономикалық қызмет салаларын негіздейді. Мысалы, индустрияға дейінгі кезеңде ауылшаруашылығы, өнеркәсіптік кезеңде өндірістік өндіріс, ал постиндустриалды кезеңде ғылым мен білім алдыңғы қатарға шығады.

Әлемнің көптеген елдерінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету технологияларын теориялық негіздеу және практикалық енгізу экономикалық әдебиеттерде кеңінен ұсынылған. Бұл мәселелер ірі шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Көптеген еңбектерде азық-түлік проблемасы әлемдік ауқымда да, жекелеген елдермен байланысты да зерттеледі. Ресейдегі азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің стратегиялық басымдықтары мен сыртқы экономикалық перспективаларын әзірлеуге байланысты мәселелер А.И. Алтухов, С.Т. Антипов, Д.В. Балдов, В.П. Коровкин, Е.Н. Крылатых, Б.Н. Кузык сияқты

ғалымдардың еңбектерінде талқылау тақырыбы болып табылады, М.Л. Мамиконян, А.Б. Мельников, С.А.Черникова, В.И. Добросоцкий, А.П. Потапов, В.В. Рау, Л.С. Ревенко, В.Г. Савенко, И.С. Санду, У.З. Сафин, Е.Н. Крылатых, Т.М. Яркова Н.И. Шагайда, Ю.В. Яковец және басқалар (Krylatykh & Strokov, 2019; Cook et al., 2004).

Аймақтық азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері А.Н. Анищенко, Е.Н. Антамошкина еңбектерінде көрініс тапты, Е.И. Артемова, Н.В. Климова, О.Н. Пронская, Р.Ю. Селименков, М.В. Сулейманов, И.К. Тотров, Т.В. Усков, А.Н. Чекавинский және басқалар.

Азық-түлік қауіпсіздігі саласындағы дағдарыстар осы саладағы жаһандық ынтымақтастық аясын үнемі жаңартып, жетілдіріп отырды және азық-түлік нарығындағы әлемдік процестерді реттеуші болды. 1945 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымы - ФАО (Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымы) қамқорлығымен әлемдік азық-түлік қауіпсіздігі жүйесінің негізі қаланды (Dobrosotsky, 2019; Alaimo et al., 2007).

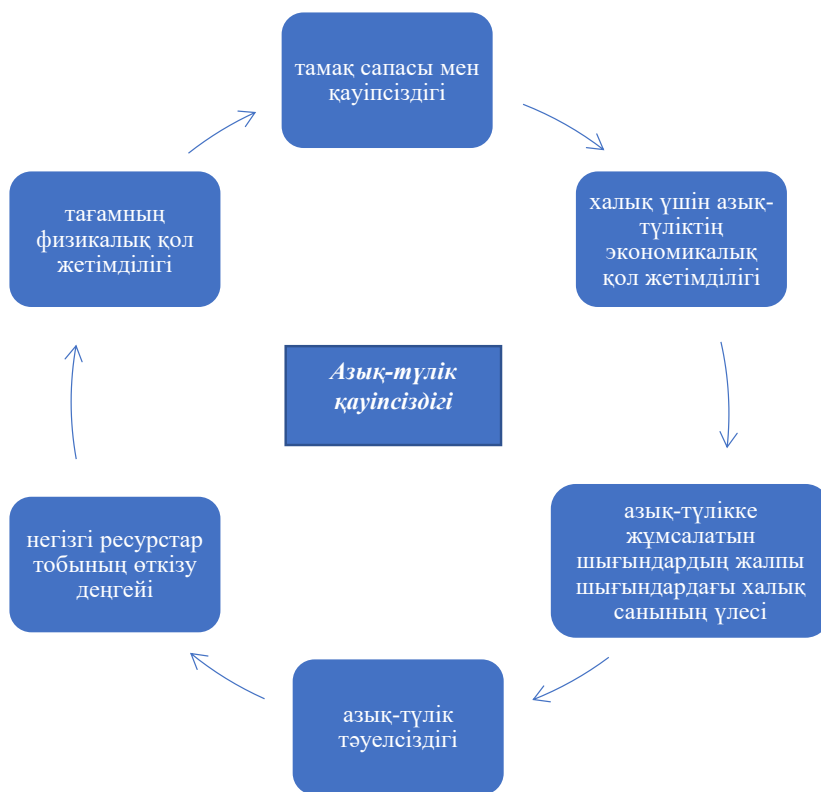
Тамақтану, азық-түлік және ауылшаруашылығы саласындағы мамандандырылған халықаралық институтты құруға 44 мемлекет қатысты, олар Хартияны бекітті және әлемдік азық-түлік қауіпсіздігін қалыптастыруда жаңа белестің негізін қалады. Бұл оқиға соғыстан кейінгі дүниежүзілік төлемдер дағдарысы мен бүкіл әлем тұрғындарының төлем қабілеттілігінің төмендеуі аясында болғанын атап өткен жөн. Осыған байланысты барлық елдер азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуге баса назар аударды және ФАО-ның әлемдік өмірдегі рөлі минималды болды (Baldivo, 2017; Cook et al., 2004).

Шет мемлекеттердің көпшілігінде азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізудің басым бағыты - ұлттық ауыл шаруашылығының дамуын ынталандыру және оны қолдау бойынша тиісті шараларды қабылдау, ішкі және сыртқы нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру, экспорттаушы елдердің азық-түлік экспансиясынан қорғау, өнім экспортын ынталандыру және т.б. Бір қарағанда, бұл тәсіл халықаралық еңбек бөлінісі теорияларына және дүниежүзілік сауда ережелеріне қайшы келеді, оны жүзеге асыру жалпы әлемдік экономиканың тиімділігін арттырады.

Азық-түлік қауіпсіздігіне отандық және импорттық өнімдерді жеткізуді оңтайландыру, азық-түлік топтарының тұрғындарын тауарлармен қамтамасыз етуді реттеу мен бақылау, сыртқы экономикалық

қызметті жетілдіру және агробизнесі дамыту мақсатында тартымды бәсекелестік жағдай жасау кіреді.

1-сурет шет мемлекеттердің азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі компоненттері көрсетілген.

Сурет 1 - Шет мемлекеттердің азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі компоненттері

Figure 1- The main components of food security in foreign countries

Ескерту: әдебиет негізінде автормен құрастырылған (Chernikova, 2019)

Протекционизм саясаты аграрлық сектор үшін өте қолайлы, өйткені оның өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл баға деңгейіне байланысты әлеуметтік маңыздылықтың жоғары деңгейі және азық-түлік тауарларына сұраныстың төмен икемділігі. Сондықтан барлық батыс елдерінде ауылшаруашылық өндірісінің жұмыс істеуі тұрақты мемлекеттік реттеумен, ал ұлттық азық-түлік нарықтары жоғары дәрежеде қорғалуымен ерекшеленеді.

Азық-түлік қауіпсіздігі мемлекеттік деңгейге де, аймақтық деңгейге де тән. Алайда, олар кәсіпорындардың экономикалық дамуындағы аумақтық айырмашылықтарға, табиғи-климаттық жағдайларға, аза-

маттардың кірістер деңгейіне және аймақтың өзін-өзі қамтамасыз етуіне, қоршаған ортаның техногендік және антропогендік ластану дәрежесіне, дәстүрлеріне байланысты өзгереді. аймақ және басқа факторлар (Chernikova, 2019; Yarkova, 2019).

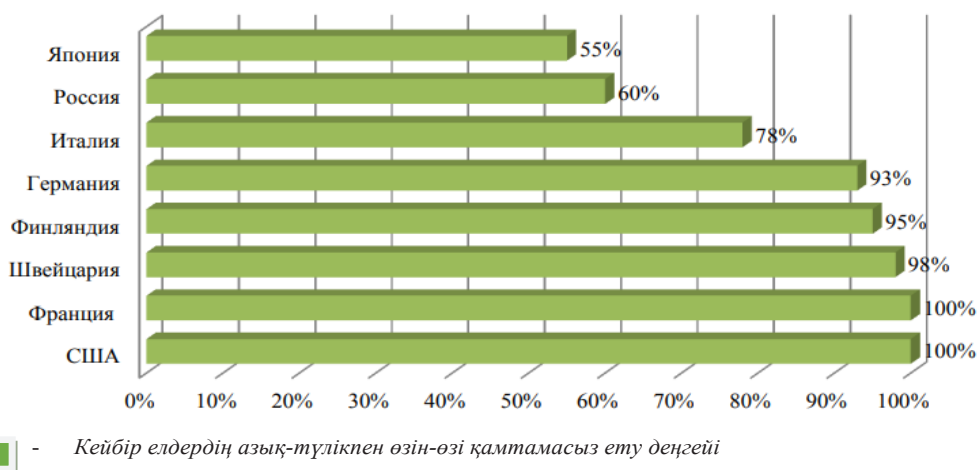
Біз ғалымдар мен практиктердің пікірімен бөлісеміз, оған сәйкес тұтыну нарығы импорттық азық-түлікке толы болған кезде елдің азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізу туралы айту заңсыз, ал отандық кәсіпорындар өндіріс үшін шикізаттың жетіспеушілігінен немесе қатаң бәсекелестіктен тұрақсыз жұмыс істейді. Қазіргі жағдайда елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін азық-

түлік шикізаты мен азық-түлік өнімдерінің өз өндірісін қолдау және дамыту, олардың импортын қысқарту қажет (Ravetz, 2002).

Мұндай саясатты көптеген Еуропа елдері ұстанады: мысалы, азық - түлікпен қамтамасыз етудің жоғары деңгейі АҚШ пен Францияға тән - 100%-дан астам, Германия - 93%, Италия - 78%; құнарлы топырағы нашар Жапония үшін ол 50%-ды құрайды (2-сурет). Соңғы мәліметтер бойынша Қазақстан азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету 40% құрайды екен. Осылайша, азық - түлік қауіпсіздігі - бұл алынатын кірістерді ескере отырып, қайта өңдеу өнеркәсібін ауыл шаруашылығы шикізатымен, халықты-қауіпсіз және толыққанды тамақ өнімдерінің жеткілікті санымен тұрақты қамтамасыз етуге, сондай-ақ шикізат пен азық-түлік импортынан салыстырмалы түрде тәуелсіздікке кепілдік берілетін ел экономикасының жай-күйі. Соңғысы азық-түлік тауарларының негізгі топтары бойынша

(ет және ет өнімдері, сүт және сүт өнімдері, жұмыртқа, нан және нан өнімдері, картоп, көкөністер мен жемістер, өсімдік майы, қант, балық және балық өнімдері) импорт көлемі оларды ішкі тұтыну көлемінің 30%-ынан аспауға тиіс дегенді білдіреді. Жоғарыда аталған азық-түлік тауарларының тоғыз тобы калорияның 90% - ын қамтамасыз етеді және сандық және сапалық құрамы бойынша негізгі қоректік заттардың тепе-теңдігі тұрғысынан маңызды және алмастырылмайтын болып табылады.

Азық – түлік қауіпсіздігі мәселесін шешу-мемлекеттің міндеті. Мемлекеттік реттеу ішінара бір-біріне қайшы келетін мақсаттар жүйесіне қол жеткізуді қамтамасыз етуі керек. Халықтың, ауыл тұрғындарының, ауыл шаруашылығы және агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың, сондай-ақ мемлекеттің өзінің мүдделерін қанағаттандыратын ымыралы шешім табу қажет.

Сурет 2 - Кейбір елдердің азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі

Figure 2 - The level of food self-sufficiency in some countries

Ескерту: әдебиет негізінде автормен құрастырылған (Antipov et al., 2015)

Азық – түлік қауіпсіздігі мәселесін шешу-мемлекеттің міндеті. Мемлекеттік реттеу ішінара бір-біріне қайшы келетін мақсаттар жүйесіне қол жеткізуді қамтамасыз етуі керек. Халықтың, ауыл тұрғындарының, ауыл шаруашылығы және агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың, сондай-ақ мемлекеттің өзінің мүдделерін қанағаттандыратын ымыралы шешім табу қажет. Қазіргі жағдайда аграрлық саясатты әзірлеу кезінде мемлекет,

ең аз дегенде, халықтың ең аз рұқсат етілген деңгейінде тамақтануы үшін жеткілікті өмірлік маңызы бар өнімдердің кепілді өзіндік өндірісінің деңгейіне бағдарлануы тиіс.

Осы мақсатта агроөнеркәсіптік өнім өндірісін жеткілікті мөлшерде және өмірлік маңызы бар тамақ өнімдеріне жалпыға бірдей қол жетімді болған кезде қамтамасыз ету, төтенше азық-түлік жағдайларының алдын алу жөніндегі, сондай-ақ халықтың осындай

жағдайларды еңсеруге дайындығы жөніндегі заңдық, экономикалық, әлеуметтік, ғылыми-техникалық және өзге де шараларды әзірлеу және іске асыру қажет (Cortese et al., 2016).

Әдіснама

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі қауіпсіздік теориясы және экономикалық және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша көптеген арнайы ғылыми әдебиеттерді сипаттау және талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу объектісі әлемдік тәжірибие бойынша азық-түлік қауіпсіздігі. Зерттеу пәні дамыған елдердің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі азық-түлік саясаты. Осы объектісі мен пәніне сәйкес осы проблема бойынша келесі әдістер пайдаланылды.

Зерттеу барысында АҚШ, Ресей Федерациясы, Бразилия, Қытай мемлекеттерінің азық-түлік саясатын отандық және шетелдік авторлардың еңбектері қарастырылды. Аналитикалық, монографиялық, дерексіз-логикалық, экономикалық-статистикалық әдістер қолданылды. Мысалы, Яркова Т.М. ұсынған мәліметтер бойынша ғылыми зерттеудің әртүрлі тәсілдерінің: абстрактілі-логикалық экономикалық теорияның концептуалды ережелерін зерделеу кезінде, экономикалық теорияның қазіргі позицияларын бейнелейді. Осы жағдай мақаланың негізінде пайдаланылды.

Сонымен қатар, Антипов С.Т. ұсынған әрбір елдің азық-түлік қауіпсіздігі ұлттық деңгейде де, жаһандық деңгейде де ауыл шаруашылығы мен азық-түлік нарығының дамуымен байланысты әлеуметтік және экономикалық жағдайларға байланыстырған. Осы әдістер мақаланы жазу барысында қолданылды.

Біздің жұмысымыз қазіргі таңдағы азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін анықтап, көшбасшы елдердің әлеуметтік дамуы және ішкі азық-түлік қауіпсіздік саясатын қолдана отырып, Қазақстанның осы саладағы басымдықтарын белгілеу болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

Азық-түлік қауіпсіздігі - бұл белгілі бір елдің барлық адамдары әр уақытта олардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін және белсенді және салауатты өмір сүру үшін қажетті сандық тұрғыдан жеткілікті қажетті тағамға физикалық, Әлеуметтік және экономикалық қол жеткізе алатын жағдай. Яғни, бұл тізімде

рейтингтің жоғарғы жағында адамдар үшін ең қол жетімді тағамдар бар. Сонымен қатар, адамдардың табысы жеткілікті жоғары, бірақ сонымен бірге азық-түлік бағасы жоғары бірқатар дамыған елдер бар, сондықтан азық-түліктің қолжетімділігі кедей елдерге қарағанда төмен болуы мүмкін. Сонымен қатар, азық-түлік қауіпсіздігі ұғымы кірістерге қатысты бағаны ғана емес, сонымен қатар нарықта қажетті өнім санының болуын, ассортименттің әртүрлілігін және нарықтың бос болу ықтималдығын қамтиды

Американдық сарапшылар өзін-өзі азық-түлікпен қамтамасыз ету үшін көптеген штат-тар ауылшаруашылығына субсидия, импорт-тықшектелулер, тымүлкен азық-түлік қорларын құру түрінде тым жоғары бағаны төлейді, ал азық-түлік қауіпсіздігі ауыл шаруашылығынан бас тарту принциптеріне негізделуі керек деп санайды. Азық-түлік ағындарын қалыптастыру бойынша субсидиялар мен кемсітушілік шаралар. Батыс Еуропа мен Жапония мамандары олармен келіспейді.

Жапония, ЕО, әсіресе Швейцария, Швеция және Финляндия мемлекеттік қолдау бағдарламаларын қолдана отырып, азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етудің белгілі бір деңгейін сақтауды қамтамасыз ететін ұлттық азық-түлік қауіпсіздігінің басқа тұжырымдамасын қолданады.

Дәл осы шаралар Еуропалық Одақ елдерінің 80-ші жылдардың басына дейін астықпен өзін-өзі қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Азық-түлік импортын алға қойған мемлекет үшін оның салдары болжанбайтын болуы мүмкін. Барлық жоғары дамыған елдердің азық-түлік нарығын импорттан қорғауы кездейсоқ емес. Мысалы, Америка Құрама Штаттары азық-түлік импортының 17% -дан асуына жол бермейді. Швейцария, төлемдердің үлкен профициті бар елде азық-түлік қауіпсіздігі туралы заң бар. 1996 жылы 13 қарашада Римде Азық-түлік қауіпсіздігі туралы декларацияға қол қойылды, осыған сәйкес елдер үкіметтері азық-түлік көлемін ұлғайту үшін ауылшаруашылық, орман және балық өндірісіне басымдық ретінде инвестициялауға міндеттеме алды.

Ел тұрғындарын үздіксіз қамтамасыз ету үшін азық-түлік - тамақ кешенінде болатын процестердің бақылануы. Осыған байланысты АҚШ, Канада, ЕО елдерінің, Орталық және Шығыс Еуропаның тәжірибесі назар аударуға тұрарлық.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, барлық елдерде агроөнеркәсіп саласында дамыған, аграрлық секторды және аграрлық азық-түлік нарығын реттеу мен қорғау функцияларын орындайтын арнайы мемлекеттік органдар құрылады. Сонымен, Канадада - Бидай комитеті, Францияда - астықты өндіру және сату жөніндегі мемлекеттік кеңсе. Өтпелі кезеңдегі елдерде ауылшаруашылық нарығын басқару және қорғау экономика (Польша, Венгрия, Чехия, Словакия) сонымен қатар үкіметтің тапсырмасы бойынша басқарушылық функцияларды орындайтын, нормативтік құжаттарды, мақсатты бағдарламаларды және т.б. жасайтын мемлекеттік құрылымдар бар.

Мысалы, Польшада мұны Агенттік жүзеге асырады ауылшаруашылық нарығы, оның негізгі міндеттері: ауылшаруашылық өнімдері мен азық-түлік тауарлары нарығының жағдайын талдау, қажетті ақпаратты жинау және өңдеу, нарық конъюктурасы бойынша үкіметке бағалау мен ұсыныстар дайындау және ұсыну, стратегиялық реттеу астық пен оны қайта өңдеу өнімдерінің маңызды нарығы. Мұндай органдар басқа елдерде де бар: Венгрияда - Ауылшаруашылық нарығын реттеу жөніндегі үйлестіру комитеті, Чехия мен Словакияда - Нарықты реттеудің федералды қоры.

Ресей Федерациясы. Ресейде сондай-ақ бақылаушы және қорғаныс органдарын құруда осындай тәжірибе бар. Ресейде азық-түлік нарығын реттеу бойынша жұмыстарды ұйымдастыру мақсатында Үкіметтің 1997 жылғы 26 қыркүйектегі № 1224 қаулысымен Ауыл шаруашылығы және азық-түлік министрлігі жанынан «Азық-түлік нарығын реттеу жөніндегі федералды агенттік» мемлекеттік унитарлы кәсіпорны құрылды. Осы қаулыға сәйкес Федералдық агенттіктің негізгі қызметтері мыналар: Ресейдің реттеуші және қорғаныс органдарын құруда да осындай тәжірибесі бар. Ресейде азық-түлік нарығын реттеу бойынша жұмыстарды ұйымдастыру мақсатында Үкіметтің 1997 жылғы 26 қыркүйектегі № 1224 қаулысымен Ауыл шаруашылығы және азық-түлік министрлігі жанынан «Азық-түлік нарығын реттеу жөніндегі федералды агенттік» мемлекеттік унитарлы кәсіпорны құрылды. Осы қаулыға сәйкес Федералдық агенттіктің негізгі қызметтері:

- ауылшаруашылық өнімдері, шикізат пен азық-түлік тауарлары нарығының жағдайын бақылау, оның субъектілері үшін ақпарат-

тық қызмет жүйесін құру, нарық конъюктурасын талдау және болжау;

- Ресей Федерациясының Ауыл шаруашылығы министрлігіне ауылшаруашылық өнімдері, шикізат пен азық-түлік нарығын реттеудің ұйымдастырушылық-құқықтық нысандары, ұзақ мерзімді болжамдарды әзірлеу бойынша ұсыныстарды зерделеу, әзірлеу және енгізу;

- ауылшаруашылық өнімдерін, шикізат пен тамақ өнімдерін сатып алу және сату саласындағы бәсекелестіктің дамуына ықпал ету;

- ауылшаруашылық өнімдеріне, шикізат пен азық-түлікке нарықтық жағдайды тұрақтандыру мақсатында сатып алу және тауарлық интервенцияларды ұйымдастыру және жүргізу;

- азық-түліктің көтерме сауда нарықтарын құруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге қатысу;

- ауылшаруашылық өнімдерімен, шикізатпен және азық-түлікпен операцияларды жүзеге асыруда кепілдіктер беру;

- Ресей Федерациясы Үкіметінің жедел резервін қалыптастыру және экологиялық ластанған аймақтарға азық-түлік жеткізу бойынша мемлекеттік тапсырыс берушінің функцияларын орындау.

Жалпы, бұрын анықталған функциялар азық-түлік нарығын реттеу жөніндегі федералды агенттіктің (АТНРЖФА) мақсаттары мен міндеттеріне негіз болып табылады. Оның басты міндеті - халықты азық-түлікпен, ал өңдеу аймақтарын шикізатпен қамтамасыз етуге көмектесу. Сонымен қатар, FARPR экономиканың агроазық-түлік секторын қорғау және реттеу органы болып табылады және оның қызметі елдің агроөнеркәсіптік кешенінің экспорттық әлеуетін арттыруға көмектесуге, сонымен қатар әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған ауылдағы әлеуметтік инфрақұрылымның жағдайын анықтайтын проблемалар. Сонымен қатар, азық-түлік нарығын реттеу жөніндегі федералды агенттік (АТНРЖФА):

- ауылшаруашылық кәсіпорындарының, оның ішінде ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеудің тиімділігін арттыру;

- жерді және басқа табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану;

- қоршаған ортаның экологиялық тепе-теңдігін сақтау.

Америка Құрама Штаты. Бұрын айтылғандай, азық-түлік қауіпсіздігі әлемдегі кез-

келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің маңызды бөлігі болып табылады. Алайда, көптеген елдер азық-түлік қауіпсіздігі проблемаларды жою немесе азайту жолындағы маңызды мәселелерді шешетін бірнеше процестердің салдары деп санайды. Бірқатар елдердегі азық-түлік қауіпсіздігі мақсаттарына басымдық беріледі. Бұл оң және теріс әсер етуі мүмкін бірқатар факторлардың пайда болуының салдары ретінде туындайды. Енді олардың кейбіріне тоқталайық:

1. Жер шарындағы халықтың өсуі, негізінен экономикасы дамымаған елдерде.
2. Натуралды ауыл шаруашылығынан бас тарту.
3. Табиғи ресурстардың сарқылуы.
4. Климаттың өзгеруі.
5. Жаһандану процестері және олардың аясында халықаралық қатынастарға айтарлықтай әсер ететін сауданың дамуы.

Жоғарыда аталған факторлардың барлығы әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі мен тәуелсіздік жағдайы тікелей тәуелді болатын ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігінің жағдайына әсер етеді. Осыған байланысты, ауыл шаруашылығының ұлттық қауіпсіздіктің кепілі екендігі және белгілі бір мемлекеттің даму стратегиясын құру кезінде әрдайым басқа салалар арасында басымдыққа ие болуы керек екендігіне толық сенімді.

АҚШ-та азық-түлік қауіпсіздігін АҚШ-тың Азық-түлік және дәрі-дәрмек басқармасы, АҚШ денсаулық сақтау және халыққа қызмет көрсету департаменті және АҚШ Ауыл шаруашылығы/Азық-түлік қауіпсіздігі және инспекциясы департаменті басқарады.

Америка Құрама Штаттарының ауылшаруашылық өндірісі, дәлірек айтқанда оның көлемі, сондай-ақ оны жүргізудің тиімділігі сөзсіз көшбасшылық туралы айтуға мүмкіндік береді. Көптеген талдаушылар 60 американдық ауыл шаруашылығына тән бірқатар ерекшеліктерді атап өтеді:

- біріншіден, ауылшаруашылық өндірісінің көлемі әлемнің барлық елдерінен асып түседі;
- екіншіден, егіншіліктің басты ерекшелігі - сатылы мамандандыру;
- үшіншіден, ауыл шаруашылығында қолданылатын негізгі ұйымдық-құқықтық формасы - бұл егіншілік. Алайда, соңғы жылдары ірі ауылшаруашылық өндірісінің рөлінің арту тенденциясы байқалуда;
- төртіншіден, АҚШ әлемдік агробизнес-те жетекші орын алады;

- бесіншіден, ауылшаруашылық өндірісіндегі еңбек өнімділігі деңгейі жоғары технологиялық өндіріс пен инновацияның арқасында өнеркәсіптік өндіріс деңгейінен едәуір асып түседі;

- алтыншыдан, ауыл шаруашылығында халықтың тек 3% -ы жұмыс істейді;

- жетіншіден, Құрама Штаттар астық өндірісі бойынша әлемде екінші орын алады және әлемдік сауда алаңдарында сөзсіз көшбасшы болып табылады, яғни. экспортталатын тамақ өнімдері бойынша бірінші орын. Америка Құрама Штаттары ауылшаруашылық шикізатына емес, басқа елдердің тұтынушылары үшін дайын өніммен сауда жасауға басымдық береді.

Ауылшаруашылық өндірісінің белгіленген артықшылықтарымен қатар, азық-түлік нарықтары, атап айтқанда ішкі нарықтар, ғасырдан астам уақыт бойы азық-түлікпен қамтамасыз етуде қиындықтарды бастан кешіргенін айту маңызды, бұл олардың тұрақты және тұрақтылығын сақтайды. Ауылшаруашылық шикізатының өндіріс көлемі ішкі нарықты азық-түлікпен қамтамасыз етеді және экспорт түрінде едәуір жеткізілімге ие.

АҚШ үкіметі ауылшаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешеннің Америка экономикасындағы үстем жағдайын нығайту қажеттілігін басты стратегиялық мақсат деп санайды. Үкімет азық-түлік пен ауылшаруашылық өнімдерінің нарықтарын кеңейтуді ұзақ мерзімді перспективада азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қажетті шарты деп санайды.

АҚШ осы бағдарламаны іске асыруды үш негізгі бағытта шоғырландырады:

- ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің экспорттық әлеуетін кеңейту;
 - экономиканың агроөнеркәсіптік секторына оның ауылшаруашылық өнімдері мен азық-түлік тауарларының әлемдік нарығындағы позицияларын нығайтуға көмектесу;
 - әлемдегі санитарлық және фитосанитарлық жағдайды жақсарту арқылы Американың ауылшаруашылық өнімдерімен сыртқы саудасын ынталандыру.
- Елімізде өндірілген тамақ өнімдерінің физикалық қол жетімділігі деңгейінің көрсеткіштері АҚШ-тағы азық-түлікке тәуелсіздік негізгі тағамдардың жекелеген түрлеріне ғана қатысты екенін көрсетеді. Олардың әрқайсысын қарастырайық.

Ет өндірісіне қатысты артық ұсыныс айқын байқалады, бұл қайта өңдеу ет кешені жұмысының тұрақтылығына кепілдік беріп қана қоймай, халықтың тұтынушылық сұранысын қанағаттандыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар осы өнімді табысты экспорттауға мүмкіндік береді. Еттің фи-

зикалық қол жетімділігі 1,95 бірлікті құрады. Сүт үшін есептеулерге сәйкес тапшылық анықталды, бұл шамамен 20% құрайды. Демек, Америка Құрама Штаттары азық-түліктің бұл түрін үлкен көлемде импорттауға мәжбүр. Сүт фермасына қатысты бұл жағдай АҚШ-тың азық-түлік қауіпсіздігі туралы түсінікке нұқсан келтіреді.

Кесте 2- АҚШ тұрғындарының физикалық қол жетімділігі

Table 2 - Physical availability of US residents

Негізгі тамақ түрлері	Халқы, млн. адам	Жалпы өнім, млн. т	Азық-түліктің қажетті көлемі, млн. т	Азық-түлікпен физикалық қауіпсіздік деңгейі, бірлік
Ет және ет өнімдері	325,7	44,4	22,8	1,95
Сүт және сүт өнімдері		96,4	117,2	0,8
Картоп	325,7	20,0	31,5	0,6
Көкөністер		35,7	45,7	0,78
Нан және нан өнімдері		56,6	39,2	1,44

Ескерту: әдебиет негізінде автормен құрастырылған (Yarkova, 2019)

Картоп пен көкөністер - негізгі азық-түліктің осы екі түрі үшін дефицит өзіміздің өндіріс шеңберінде анықталды, бұл сүт көрсеткіштерінен асып, сәйкесінше 40 және 22% құрады. Дәнді дақылдар өндірісінің ұнға қатысты болсақ, тек бидай ғана халықтың қажеттіліктерін толығымен қанағаттандырады, қажетті стандартты көлемнен 44% асып түседі. Осылайша, табиғи-климаттық аймақтың ерекшеліктері, сондай-ақ табиғи ауылшаруашылық өндірісінен алшақтау Америка Құрама Штаттарына азық-түлік қауіпсіздігі саласында идеалды позицияны алуға мүмкіндік бермейтінін ерекше атап өту маңызды. Сондықтан Америка Құрама Штаттары әлемдік азық-түлік саудасына қатысушы басқа елдермен стратегиялық серіктес сауда қатынастарын үнемі қадағалап отыруы қажет.

АҚШ табысы төмен халықтың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету АҚШ үкіметі халықтың азық-түлік қауіпсіздігі деңгейін өлшеу үшін өзінің әдістемелік тәсілдерін қолданады. Ресми есептеулерге сәйкес, қазіргі уақытта бұл елдің тұрғындарының көпшілігі салауатты өмір салтын сақтау үшін сапалы тағамға үнемі қол жеткізе алады. Алайда, белгілі бір уақыттағы американдық отбасылардың аз пайызы тиісті қаржылық ресурстардың жетіспеушілігінен белгілі бір уақытта азық-түлік қауіпсіздігін-

де. Америка Құрама Штаттарының Ауыл шаруашылығы министрлігі мен АҚШ-тың Санақ бюросы 1992 жылдан бастап АҚШ-тағы тұрғындардың азық-түлік қауіпсіздігін бақылау мақсатында жыл сайынғы іріктеме зерттеулер жүргізіп келеді. Соңғы жылдары репрезентативті іріктеуге 44 мыңға жуық отбасы кірді (барлығы АҚШ-тағы статистика 119 миллион отбасын анықтайды). 2011 жылғы зерттеулерге сәйкес үй шаруашылықтарының 85% -ы күнтізбелік жыл бойына қауіпсіз тұтыну деңгейіне ие болды. Халықтың қалған 15% -ында (18 млн отбасы) азық-түлікпен қамтамасыз ету проблемалары бар. Олардың ішінде 5,7% үй шаруашылықтары (6,8 млн. Отбасы) азық-түлік қауіпсіздігінің өте төмен деңгейінде. Сауалнама көрсеткендей, АҚШ-тағы отбасылардың 10% -ында балалар жеткілікті тамақтанбайды. Қазіргі уақытта азық-түлік қауіпсіздігі төмен отбасылардың 57% -ы халыққа азық-түлік көмегі бойынша бір немесе бірнеше мемлекеттік бағдарламаларға қатысады.

Құрама Штаттарда аз уақыттан бері аз қамтылған халыққа азық-түлік көмегі көрсетіліп келеді. Ең танымал азық-түлік маркаларының бағдарламасы 1939 жылы алғаш рет енгізілген болатын. АҚШ үкіметі қазіргі кезде аз қамтылған тұрғындардың азық-түлікпен қамтамасыз етілуін және олардың тағамдық сапасын жақсартуға бағытталған

15 федералды үкіметтік бағдарламаларды жүзеге асыруда. Бұл бағдарламалардың көп бөлігі АҚШ Ауыл шаруашылығы министрлігі (USDA) арқылы жүзеге асырылады. Соңғы жылдары азық-түлікке көмек бағдарламалары осы федералдық агенттіктің жалпы бюджетінің 70% -ын құраса, ауылшаруашылық өндірісін субсидиялау бағдарламалары 17% ғана құрағанын атап өткен жөн. 2011 жылы федералдық бюджеттен барлық азық-түлік бағдарламаларына 103 миллиард доллар жұмсалды. Соңғы 10 жылда бұл шығындар үш есеге жуық өсті, ал осы бағдарламаларға қатысатын халықтың үлесі 6%-дан 14%-ға дейін өсті. Қазіргі уақытта азық-түлікке арналған федералдық қорлардың 96% бес ірі бағдарламаларға кіреді:

- Қосымша тамақтануға көмектесу бағдарламасы (SNAP);

- Ұлттық мектеп түскі ас бағдарламасы; Әйелдер, сәбилер мен балаларға арналған арнайы қосымша тамақтану бағдарламасы, WIC;

- Мектептегі таңғы ас бағдарламасы;

- Балалар мен ересектерге күтім жасау бойынша тамақ бағдарламасы.

Қазақстан халықтың едәуір бөлігі кедейлік шегінен төмен өмір сүретінін және тиісті тамақтануда белгілі бір проблемаларға тап болатындығын ескере отырып, АҚШ Ауыл шаруашылығы министрлігінің азық-түлік бағдарламаларының тәжірибесі мұқият зерттеуге тұрарлық болуы мүмкін. Сондай-ақ, ұзақ уақыт бойы (шамамен 40 жыл) халыққа азық-түлік көмек бағдарламаларын қаржыландыру көлемі шаруа қожалықтарына берілетін субсидиялардан едәуір асып кеткеніне назар аударған жөн. Дәл осы азық-түлік бағдарламаларының болуы АҚШ Ауыл шаруашылығы министрлігіне елдің саяси құрылымдарындағы ықпалды жоғары деңгейде ұстауға мүмкіндік береді.

Бразилияның ішкі азық-түлік қауіпсіздік саясаты.

Бразилия азық-түлік экспорты бойынша әлемде төртінші орында. Дамыған ауылшаруашылығы мен экспорттың үлкен көлеміне қарамастан, азық-түлікке жеткіліксіз қол жетімділік миллиондаған бразилиялықтар үшін проблема болып қала береді. Бүгінгі таңда Бразилия халқының үштен бірі дерлік «тамақтану қаупі» жағдайында, тамақ тұрақты емес және жеткіліксіз. Ірі қалаларда жұмыссыздар және толық емес жұмыс күні немесе бейресми жұмысшылар

аш аштық-тың негізгі бөлігін құрайды. Шағын қалалары бар қалалық жерлерде азық-түлік қаупі тобына кірісі тұрақты емес отбасылар және жұмыссыздар жатады. Ауылдық жерлерде отбасылық фермалар, бейресми жұмысшылар мен жұмыссыздар осал. 1990 жылы үнемдеу бюджеттік қаражатының бір бөлігі ретінде мемлекеттік қолдаудың едәуір бөлігі қысқартылды. Осы уақыт аралығында елдің экономикалық және саяси бағыты, оның ішінде сауданы ырықтандыру, жерді жекешелендіру және шетелдік инвестицияларды тарту күрт өзгерді. Осы жаңа жағдайда Бразилияның аграрлық құрылымындағы институционалдық өзгерістермен қатар өнімділіктің жүйелі түрде өсуі ауылшаруашылық өндірісінің өсуінің негізгі драйвері болды. Ірі ауылшаруашылық кәсіпорындары ішкі және сыртқы нарыққа өнім ұсынды. 1996 жылдан бастап Бразилияның ауылшаруашылық тауар өндірушілеріне ішкі қолдау субсидияланған несиелер беру және бағаны қолдау бағдарламалары арқылы жүзеге асырылды.

Елдегі күрделі экономикалық жағдайға қарамастан, үкіметтің жоғары деңгейдегі қатысуы мен бөлінген қаржының арқасында «Тамаққа мұқтаж адам жоқ» бағдарламасын жүзеге асырғаннан кейін оң нәтижелерге қол жеткізілді.

Отбасылық фермерлікті нығайту бағдарламасы басым бағыт болып табылады. Оның құрамына отбасылық фермерлікті дамытуға, фермерлердің кірістерін арттыруға және өз тұтынуы үшін тамақ өнімдерінің көлемін ұлғайтуға бағытталған іс-шаралар кіреді. Отбасылық фермаларды нығайтудың ұлттық бағдарламасы осы санаттағы шаруашылықтарды сақтауға және олардың экономикалық қызметін дамытуға үлес қосуға бағытталған, бұл ауылдарды тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамыту үшін үлкен мәнге ие. Кепілдендірілген егін жинау бағдарламасы елдің жартылай құрғақ аймақтарындағы ауылшаруашылықты қолдау үшін отбасылық фермерлікті нығайтуға бағытталған іс-шараларды (Programa Nacional de Fortalecimento da Agricultura Familiar, PRONAF) қамтиды. Бұл бағдарламаға қатысу фермерлерге құрғақшылық кезеңінде материалдық қолдау алуға және қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. алты ай ішінде олардың отбасыларына тамақ.

Сурет 3 - Бразилияның ауылшаруашылық өндірісіндегі ішкі қолдауды үш бағытқа бөліп қарастырады
Figure 3 - Internal support in Brazilian agricultural production is divided into three areas

Ескерту: әдебиет негізінде автормен құрастырылған (Yarkova, 2019)

«Фермер отбасыларының қаржылық қауіпсіздігі» бағдарламасы. фермерлердің шығынын ішінара жабуды, олардың кірістерін тұрақтандыруды қамтамасыз етеді. Азық-түлік сатып алу бағдарламасы отбасылық фермалардың азық-түлік өндірісін ынталандырады. Бағдарлама азық-түлік қауіпсіздігі деңгейі төмен адамдарға арналған тағамдарды сатып алуды, сақтауды және таратуды қаржыландырады. Тағамның бір бөлігі мектеп тамағына, ауруханалардағы балалар мен қайырымдылық ұйымдарына бөлінеді. Табыс жасаушылар табысы төмен адамдардың еңбек нарығына көбірек интеграциялануын жеңілдету үшін экономикалық дамуы мен біліктілігін арттыруға жауап береді.

1. «Әлеуметтік-кәсіптік оқыту»: іс-шаралар кәсіби шеберліктің дамуына және кәсіби жұмысшылардың тәрбиесіне ықпал етеді.

2. «Экономикалық қызметке қосылу» бенефициарларға (білім беру ұйымдарының қызметкерлері мен түлектері) жұмысқа орналасуға, кәсіптік білім алуға және шағын несиелерге қол жеткізуге көмектеседі.

3. «Аймақтық деңгейде азық-түлік қауіпсіздігін күшейту консорциумы». Бұл азық-түлік қауіпсіздігі мен осы аймақтардағы кедейлік шегінен төмен тұратын отбасылар үшін жұмыс орындарын құруға баса назар

аудары отырып, елдің шалғай аудандарын дамытуға бағытталған бастама.

4. «Өндірістік қауымдастықтарды ұйымдастыру» қалалық және ауылдық жерлердегі жұмыссыздар мен кедейлердің, сондай-ақ таратылған компаниялардың қызметкерлерінің әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз етеді.

5. «Қайта өңдеу кооперативтерін дамыту» - қалдықтарды кешенді басқарудың жаңа моделіне сәйкес қалдықтарды сұрыптау және қайта өңдеу саласындағы кооперативтердің тұрақты дамуын қолдау.

6. «Микрокредит»: Тікелей несиелеу жеке және шағын бизнес субъектілерінің қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолданылады (Cortese et al., 2016).

Бағдарлама ФАО-ның техникалық ынтымақтастығы арқылы 1,1 миллион долларға қолдау тапты. ФАО-ны қолдаудың негізгі бағыттары Бразилиядағы ең осал топқа жету үшін зерттеулер, саясатты әзірлеу, бақылау жүйелері және интерактивті әдістер болды.

Осылайша, шет елдердің тұрғындарының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі тәжірибесін зерттей отырып, біз үшін бірқатар қорытындылар мен ұсыныстар жасай аламыз.

Азық-түлік маркалары бағдарламасының арқасында американдық модель ыңғайлы - адам арнайы карточка алады, оған бүкіл

Америка Құрама Штаттарының түрлі дүкендерінен азық-түлік сатып алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, АҚШ-тағы тағы бір қызықты бағдарлама - Ұлттық мектептегі түскі ас бағдарламасы, оның арқасында элеуметтік жағдай төмен отбасылардың балалары мектепте тегін тамақтана алады. Ресейде ауылшаруашылығына мемлекеттік қолдау табиғатынан Бразилия моделіне жақын, өйткені ол негізінен тұтынушыларды емес, тамақ өндірушілерді қолдайды. Алайда, Ресейде ұсақ фермерлерге шағын несие беруді дамыту, фермерлерге несие бойынша төмен пайыздық мөлшерлемені ұсыну сияқты үйренетін көп нәрсе бар.

Қытай. Ғылыми әдебиеттер мен бұқаралық ақпарат құралдарының (бұқаралық ақпарат құралдары) заманауи қоғамдық көздері Қытай Халық Республикасы (ҚХР) туралы ақпаратты экономикалық дамыған елдің ғана емес, сонымен қатар азық-түлікпен қорғалған елдің позициясынан ұсынады. Мысалы, 1995 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін Қытай дәнді дақылдар мен импульстармен өзін-өзі толық қамтамасыз етуге қол жеткізгендігі атап өтілді. Бүгінгі күні Қытай жоспарлы экономиканың жабық типтегі ел ретінде емес, табысты қатысушы және көп жағдайда әлемдік азық-түлік сауда платформаларының көшбасшысы ретінде орналасқан. Астық қауіпсіздігімен қатар, статистикаға сәйкес жүгері өндірісі екі есеге артты. Бүгінде Қытай өндірісі бойынша АҚШ-тан кейінгі екінші орында тұр.

Алайда, Қытайдың азық-түлік қауіпсіздігіне деген көзқараспен қарау оның кейбір проблемалық сипатын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл ең алдымен өндірістегі теңгерімсіздікке байланысты. Бұл құбылыстың себебі ауылшаруашылық өндірісінің тым қарқынды өсу қарқыны, ол үшін кейде ресурстық әлеует жеткіліксіз. Нәтижесінде мемлекет белгілі бір ауылшаруашылық өнімін өндіру көлемін тоқтата тұруға немесе дәлірек айтсақ, азайтуға мәжбүр болатын уақытша кезеңдер болады. Бұған дейін бидай, күріш, жүгері қолданылған. Ұсынылған материалдың белгілі бір логикасын сақтау үшін алдымен елдің агроөнеркәсіптік кешенін және оның азық-түлік қауіпсіздігін дамытудың кейбір тарихи белестеріне жүгінейік.

Қытайдың азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы өткен ғасырдың 90-шы жылдарының басында ескеріле бастады. Бұдан әлдеқайда

ертерек болғанымен (1974 ж. Желтоқсан) Қытай саясатының экономикалық және элеуметтік мәніне «азық-түлік қауіпсіздігі» ұғымы енгізілді. Бұл тұжырымдаманы елдің ішіндегі азық-түлікпен қамтамасыз ету және жетіспеушілік анықтамасымен салыстыруға болатын. Нақтырақ айтсақ, Қытайда осы тұжырымдаманың анықтамасы ХХ ғасырдың 70-жылдарының аяғында «1980 жылдарға арналған агроөнеркәсіптік саясаттың негізгі бағыттары» деген құжатта жаңа көрініс тапты. Бұл құжат елдегі жақын болашақтың негізгі мақсаттарын - азық-түліктің негізгі түрлерімен өзін-өзі қамтамасыз ету индикаторларын кезең-кезеңімен арттыру, сондай-ақ елдің ішіндегі азық-түлік нарығын ырықтандыруға үлес қосуды айтарлықтай айқындап берді.

Бұл құжат табиғи түрде азық-түлік қауіпсіздігіне бағдарланған және БҰҰ (БҰҰ) Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымы (ФАО) ресми түрде көрсеткен өзін-өзі қамтамасыз етудің халықаралық талаптарына сәйкес әзірленген. Біріншіден, кез-келген елдегі азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етудің жалпы деңгейі 95% немесе одан жоғары болуы керек. Екіншіден, ұнды, сондай-ақ нан мен нан-тоқаш өнімдерін есептегенде дәнді дақылдарды тұтыну деңгейі жан басына жылына кем дегенде 140 келіні құрауы керек. Үшіншіден, стратегиялық азық-түлік қоры ел халқының жалпы санына және БҰҰ ДДҰ ұсынған тамақ өнімдерінің негізгі түрлерін тұтыну нормаларына негізделген жылдық қажеттіліктің 18% шамасында қалыптасуы керек.

Жоғарыда аталған барлық талаптар азық-түлік қауіпсіздігінің негізіне айналды: тамақ кез-келген уақытта адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек, сонымен бірге адамдардың қалыпты, сау және белсенді өмір сүруіне сапалы сипаттамалары болуы керек. «Аспанның» агроазық-түлік кешені, қазір Қытайды әдетке айналдыру әдетке айналған, 1970 жылдары күрт өзгерістер болды, бұл, ең алдымен, елдегі экономикалық реформалармен байланысты болды. 2010 жылға дейін ауылшаруашылық өндірісінің жылдық өсімі шамамен 4,6% деңгейінде болғанын атап өткен жөн.

Бұл жағдай ауылшаруашылық шикізаты мен азық-түлік өнімдерін өндіру саласы мен халықтың тамақтану мәдениеті мен құрылымының жылдан-жылға өзгеріп отыратындығын растады. Бұл кезең фермерлерге кірістерін көбейтуге, ауылдық жерлердегі

халықты жұмыспен қамтуға және ауылдағы өмір деңгейі мен сапасын жақсартуға мүмкіндік берді. Қытайдың экономикалық саясаты ұстануға үлгі болды. ҚХР-ның азық-түлік саясатындағы осындай керемет таңғажайып жетістіктеріне қарамастан, елде азық-түлік қауіпсіздігінің жағдайына әсер ететін өткір проблемалар бар.

Ғалымдар атап өткендей, басты проблема ауыл шаруашылығы өндірісінің қарқынды өсуі жағдайында табиғатты ұтымды пайдаланудың болмауы болды. Сонымен қатар, қытайлықтардың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы және олардың табыстарының өсуі нәтижесінде өнімнің өзіндік құнының өсуі байқалды. Біртіндеп ауылшаруашылық өнімдерінің сапасы төмендей бастады.

Ғылыми әдебиеттерде аграрлық сектордағы дағдарыс пен азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы 2010 жылмен салыстырғанда әлдеқайда ертерек пайда болды деп атап көрсетілген. Сонымен Гао Ю өз еңбектерінде азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы елдің саясаткерлері арасында 1990 жылдардан бастап талқыланғанын атап өтті. Бұл жылдар Қытайда реформалық өзгерістер жылдарымен сипатталды. 90-жылдардың басындағы аграрлық саясат әртараптандыру жүйесіне негізделгені белгілі. Бір таңқаларлығы, егістік жерлер біртіндеп және күшпен ормандар мен жайылымдарға ауыстырылды (Zhang et al., 2018).

Жалпы, Қытайдың азық – түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің стратегиялық бағыттары БҰҰ-ның 2030 жылғы орнықты даму мақсаттарына сәйкес-аштыққа қарсы күрес, азық-түлік қауіпсіздігі деңгейіне қол жеткізу, халықтың тамақтануын жақсарту және ауыл шаруашылығы өндірісінің орнықты дамуын қамтамасыз ету. Ең маңызды бағдарлардың бірі «Бір белдеу және бір жол» бастамасының дәліздері бойындағы елдермен ауыл шаруашылығы және азық-түлік саудасы саласындағы ынтымақтастықты дамыту болып табылады, олардың көпшілігінде ауыл шаруашылығы өнімдерінің әртүрлі түрлерін, соның ішінде Қытай қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті өндірмейтін өнімдерді өндіру үшін айтарлықтай Жер ресурстары және қолайлы табиғи-климаттық жағдайлар бар ішкі нарық көлемі.

Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігі елде ресми қабылданған нормативтік құқықтық актілер негізінде құрылады, олардың негізгілері: Қазақстан Республикасының

Конституциясы, «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңы, «Астық туралы» ҚР Заңы, «Техникалық реттеу туралы» ҚР Заңы, «Қазақстан Республикасының арнайы қорғау, демпингке қарсы және өтемақы шаралары туралы» ҚР Заңы «азаматтық қорғау туралы» ҚР Заңы, «тұқым шаруашылығы туралы» ҚР Заңы, «Агроөнеркәсіптік дамуды мемлекеттік реттеу туралы» ҚР Заңы, «Мемлекеттік сатып алу туралы» ҚР Заңы.

Қазақстандық ғалым Е.Б. Аймағамбетовтың зерттеуі Қазақстандағы қолданыстағы 1194 стандарттың Тек 99-ы ғана ИСО халықаралық стандарттарымен келісілгенін көрсетеді. Мысалы, ұн, жарма, нан – тоқаш, макарон, кондитерлік өнімдер, концентраттар бойынша-сапа бойынша ИСО халықаралық стандарттарына сәйкес келетін Қазақстанда ұн бойынша тек 10 стандарт және барлық қолданыстағы 221 стандарттан Жарма бойынша 1 стандарт бар.

Қазақстанда, басқа мемлекеттерден айырмашылығы, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігіне жауапты бірыңғай мемлекеттік орган жоқ. Мысалы, азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері ішінара

ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің, ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің (Қоғамдық денсаулық сақтау комитеті), «Қазақ тамақтану академиясы» ҚБ ЖШС, «Ұлттық аграрлық ғылыми білім беру орталығы» КЕАҚ, «Ұлттық сараптама және сертификаттау орталығы» АҚ, «Ұлттық сараптама орталығы» РМК және т.б. функцияларына кіреді.

Біздің мемлекетіміздегі азық-түлік қауіпсіздігі келесілерге негізделген:

- 1) азық-түліктің өңірлік тұрақтандыру қорларын қалыптастыру және пайдалану;
- 2) ҚР азық-түлік қауіпсіздігі деңгейінің мониторингі;
- 3) ГМО негізінде өндірілген немесе құрамында ГМО бар азық-түлікті өңірлік тұрақтандыру қорларына сатып алуды болдырмау;
- 4) облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың ЖАО азық-түліктің өңірлік тұрақтандыру қорларын құрады және қолданады;
- 5) Азық-түлік қауіпсіздігі ережесінің мониторингі нәтижелерін бағалау тауарлардың өндірісі, қозғалысы, ұсынылатын азық-түлік ассортименті және бағалары туралы ақпарат базасында іске асырылады уәкілетті орган (ҚР ҰЭМ Статистика комитеті).

Әлем мемлекеттерінің ұлттық экономикаларының қазіргі жағдайы олардың өзара тәуелділігі мен өзара әсерін тудыратын жаһандану процестерімен сипатталады, бұл олардың жаһандық қаржылық дағдарысқа ұшырауына әкеледі. Бұл процестер ұлттық экономиканың ашықтығы жағдайында сөзсіз, ал экономикалық қауіпсіздік ұғымы оған қарсы әрекет етеді. Осы шарттарда уақыттылы экономикалық қауіпсіздікке қауіп төндіретін деструктивті құбылыстарды табу және оқшаулау мемлекеттің басты міндеті болып саналады.

Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігінің түсінігі мен мәні көптеген жылдар бойы ғылыми пікірталастың объектісі болып табылады, олар әртүрлі ғалымдардың авторлық анықтамаларын береді, оның негізгі қауіптерін, құрамдас элементтерін талқылайды және анықтайды. Біздің ойымызша, мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ең маңыздысы-адамның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Ол және оның қауіпсіздікке деген қажеттілігі экономикалық қауіпсіздік жүйесіндегі жүйе құраушы фактор болып табылады.

Қорытынды

Кез-келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жеке тұлғаның, қоғамның және жалпы елдің прогрессивті дамуына байланысты мәселелерді шешуде үкіметтердің басты міндеті. Ұлттық қауіпсіздік - бұл қызмет ету саласына байланысты әр түрлі қауіпсіздік түрлерінің жиынтығы. Азық-түлік қауіпсіздігі - ұлттық қауіпсіздіктің маңызды компоненттерінің бірі. Халықты тамақпен қамтамасыз ету - дені сау және гүлденген ұлттың негізі.

Осылайша, популяцияға тамақтану сипаты мен аурушандық пен өлім деңгейі арасындағы ғылыми орталықтар шығаратын корреляция коэффициенттері ұсынылады. Демек, халықтың сұранысын ұтымды ету біртіндеп тамақ өнеркәсібінің даму бағытын анықтайтын негізгі қозғаушы күшке айналады.

1. Қазіргі таңдағы азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін көптеген зерттеушілер соңғы жылдары агроазық-түлік нарығының дамуындағы әлемдік тәжірибені мемлекеттің реттеудегі рөлінің артуымен байланыстырады. Сонымен қатар, аграрлық секторды тікелей және жанама қолдау нарықтық тұрақсыздық жағдайында мүмкін шығындардың орнын толтыру ретінде,

ал экономиканың аграрлық секторы – тек мемлекеттік қолдау мен даму ретінде қарастырылады.

Жалпы, Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді жолға қоюға және арттыруға толық мүмкіндік бар. Болашақта аграрлық секторды дамытудың бұл бағыты елге жекелеген саланың ғана емес, сонымен қатар халықтың өмір сүру деңгейінің бәсекеге қабілеттілігі бойынша рейтингтерін арттыруға мүмкіндік беруі мүмкін.

2. Дамыған әлемдік державалар ұлттық азық-түлік қауіпсіздігі жүйесін қамтамасыз ету шарттарының бірі ретінде тамақтану сапасына үлкен мән береді. Нәтижесінде диетаның «физиологиялық» немесе экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мемлекеттік азық-түлік саясатының басымдығы және маңызды міндетіне айналды. Бұл мәселені шешу үшін мемлекеттер азық-түлік тауарларының сапасын бақылау жөніндегі шараларды күшейтіп, халықтың барлық топтары үшін оңтайландырылған диеталарды ғылыми әзірлеуге бөлуді көбейтіп жатыр. Азық-түлік нарығында тұтынушылардың негізгі сұранысын анықтайтын ұтымды тамақтануды насихаттау және енгізу және тұтынушылардың ақылға қонымды артықшылықтарын құру бойынша барлық қосымша шаралар қабылдануда. Көшбасшы елдердің әлеуметтік дамуы және ішкі азық-түлік қауіпсіздік саясаты анықтай келе Ресей Федерациясында анықталған функциялар азық-түлік нарығын реттеу жөніндегі федералды агенттіктің (АТНРЖФА) мақсаттары мен міндеттерін ескере отырып, Америка Құрама Штаты мен Қытай Халық Республикасындағы ауылшаруашылық өндірісінің ерекшеліктерін, Бразилияның ауылшаруашылық өндірісіндегі ішкі азық-түлік саясатын Қазақстан жағдайына қалыптастыруға болады.

Дамыған елдердің қарастырылып отырған азық-түлік стратегиялары азық-түлік қауіпсіздігіне деген ұмтылыс олардың күш-жігерін келесі бағыттарда біріктіретіндігін көрсетеді:

- мемлекеттік бағдарламаларды толық қаржылық қолдау,
- ірі мамандандырылған өндірістерді қолдау,
- мемлекеттің ауылшаруашылық өндірісінің мәселелерін шешуге қатысуы;
- аграрлық саясатқа жүйелі ғылыми көзқарас,

-агроөнеркәсіптік кешенді қоғамның әлеуметтік тұрақтылығының негізі ретінде бағалау,

-стратегиялық ресурстармен теңестіру,

-ғылыми негізделген нормаларға жақындату.

Біздің ойымызша, азық-түлік қауіпсіздігінің қажетті және жеткілікті шарты экономикалық өсу болып табылады, бұл азық-түлік өндірісінің, адамдардың нақты кірістерінің өсуіне әкеледі және мемлекет тарапынан кедейлерге көмек көрсетудің белсенді саясаты.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету түрлі факторлар мен жағдайлардың әсерімен байланысты. Фактордың анықтамасы: бұл қозғаушы күш, процестің, құбылыстың себебі. Азық-түлік қауіпсіздігіне саяси, әлеуметтік, экономикалық, табиғи және басқа факторлар әсер етеді. Олардың ішінде ең маңыздысы саяси, әлеуметтік-экономикалық және табиғи факторлар.

Протекционистік аграрлық саясат экономикалық жаһандану жағдайында ұлттық азық-түлік қауіпсіздігі жүйесінің тиімділігін қамтамасыз ете алады:

- аграрлық сектордың техникалық жаңарту,

- агроазық-түлік нарығын мемлекеттік реттеудің икемді жүйесін енгізу кіреді.

Осылайша, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету кез-келген мемлекеттің мемлекеттік саясатының басым бағыттарының бірі болуы керек, өйткені ұлттық, экономикалық, әлеуметтік, демографиялық және экологиялық факторлардың кең ауқымы қамтылуға жатады.

References

1. Alaimo, K., Olson, C. M., & Frongillo, E. A. (2002). Family food insufficiency, but not low family income, is positively associated with dysthymia and suicide symptoms in adolescents. *The Journal of nutrition*, 132(4), 719-725. <https://doi.org/10.1093/jn/132.4.719>
2. Antipov, S. T., Bogomolova, I. P., Ostrikov, A. N., Khorev, A. I., Salikov, Yu. A., Uspenskaya, M. E., & Provotorova, M. A. (2015). *Food security in Russia: monitoring, evaluation and forecasting of the development of indicators of the domestic agro-industrial complex* (No. 3265). Ministry of Education of the Russian Federation.
3. Baldov, D. V. (2017). Food security of Russia and other countries according to Economist

intelligence unit. *Azimuth scientific research: economics and management*, 6(2 (19)), 30-34.

4. Calabrese, E. J. (2013). Food safety and security and the dose-response. *Food security*, 5(1), 95-102. <https://doi.org/10.1007/s12571-012-0226-8>

5. Chernikova, S. A. (2019). Threats to food security in the Russian Federation. *Moscow Economic Journal*, 7, 29-29.

6. Cook, J.T., Frank, D.A., Berkowitz, C., Black, M.M., Casey, P.H., Cutts, D.B., Meyers, A.F., Zaldivar, N., Skalicky A. & Levenson, S. (2004). Food insecurity is associated with adverse health outcomes among human infants and toddlers. *The Journal of nutrition*, 134(6), 1432-1438. <https://doi.org/10.1093/jn/134.6.1432>

7. Cortese, R. D. M., Veiros, M. B., Feldman, C., & Cavalli, S. B. (2016). Food safety and hygiene practices of vendors during the chain of street food production in Florianopolis, Brazil: A cross-sectional study. *Food control*, 62, 178-186. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2015.10.027>

8. Dobrosotsky, V. I. (2019). *Ensuring food security in the countries of the Eurasian Economic Union world and regional aspects: monograph*. Moscow, Odintsovo branch of MGIMO.

9. Krylatykh, E., & Stokov, A. (2019). *Food Security of Russia and the World: Theory and Methodology of Research*. Analysis of Provision, Opportunities and Threats, Moscow, Infra-M.

10. Matson, J., & Thayer, J. (2013). The role of food hubs in food supply chains. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 3(4), 43-47. <https://doi.org/10.5304/jafscd.2013.034.004>

11. Polack, R., Wood, S., & Bradley, E. (2008). Fossil fuels and food security: Analysis and recommendations for community organizers. *Journal of Community Practice*, 16(3), 359-375. <https://doi.org/10.1080/10705420802255114>

12. Ravetz, J. R. (2002). Food safety, quality, and ethics—a post-normal perspective. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 15(3), 255-265. <https://doi.org/10.1023/A:1015755231885>

13. Yarkova, T. M. (2019). *Food security: Russian experience and foreign practice*. Perm, IPC “Prokrost”.

14. Zhang, J., He, C., Chen, L., & Cao, S. (2018). Improving food security in China by taking advantage of marginal and degraded lands. *Journal of Cleaner Production*, 171, 1020-1030. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.10.110>

Список литературы (транслитерация)

1. Alaimo, K., Olson, C. M., & Frongillo, E. A. (2002). Family food insufficiency, but not low family income, is positively associated with dysthymia and suicide symptoms in adolescents. *The Journal of nutrition*, 132(4), 719-725. <https://doi.org/10.1093/jn/132.4.719>
2. Antipov, S. T., Bogomolova, I. P., Ostrikov, A. N., Khorev, A. I., Salikov, Yu. A., Uspenskaya, M. E., & Provotorova, M. A. (2015). *Food security in Russia: monitoring, evaluation and forecasting of the development of indicators of the domestic agro-industrial complex [Prodovol'stvennaja bezopasnost' Rossii: monitoring, ocenka i prognozirovaniye razvitiya pokazatelej otechestvennogo agropromyshlennogo kompleksa]*, (No. 3265). Ministry of Education of the Russian Federation. (In Russ.)
3. Baldov, D. V. (2017). Food security of Russia and other countries according to Economist intelligence unit. *Azimuth scientific research: economics and management [Azimut nauchnyh issledovaniy: jekonomika i upravlenie]*, 6(2 (19)), 30-34. (In Russ.)
4. Calabrese, E. J. (2013). Food safety and security and the dose-response. *Food security*, 5(1), 95-102. <https://doi.org/10.1007/s12571-012-0226-8>
5. Chernikova, S. A. (2019). Threats to food security in the Russian Federation. *Moscow Economic Journal [Moskovskij jekonomicheskij zhurnal]*, (7), 29-29. (In Russ.)
6. Cook, J.T., Frank, D.A., Berkowitz, C., Black, M.M., Casey, P.H., Cutts, D.B., Meyers, A.F., Zaldívar, N., Skalicky A. & Levenson, S. (2004). Food insecurity is associated with adverse health outcomes among human infants and toddlers. *The Journal of nutrition*, 134(6), 1432-1438. <https://doi.org/10.1093/jn/134.6.1432>
7. Cortese, R. D. M., Veiros, M. B., Feldman, C., & Cavalli, S. B. (2016). Food safety and hygiene practices of vendors during the chain of street food production in Florianopolis, Brazil: A cross-sectional study. *Food control*, 62, 178-186. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2015.10.027>
8. Dobrosotsky, V. I. (2019). *Ensuring food security in the countries of the Eurasian Economic Union world and regional aspects: monograph [Obespechenie prodovol'stvennoj bezopasnosti v stranax Evrazijskogo e'konomicheskogo soyuza v mirovy'x i regional'ny'x aspektax: monografiya]*. Moscow, Odintsovo branch of MGIMO, 11-27. (In Russ.)
9. Krylatykh, E., & Stokov, A. (2019). *Food Security of Russia and the World: Theory and Methodology of Research. Analysis of Provision, Opportunities and Threats*, Moscow, Infra-M. (In Russ.)
10. Matson, J., & Thayer, J. (2013). The role of food hubs in food supply chains. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 3(4), 43-47. <https://doi.org/10.5304/jafscd.2013.034.004>
11. Polack, R., Wood, S., & Bradley, E. (2008). Fossil fuels and food security: Analysis and recommendations for community organizers. *Journal of Community Practice*, 16(3), 359-375. <https://doi.org/10.1080/10705420802255114>
12. Ravetz, J. R. (2002). Food safety, quality, and ethics—a post-normal perspective. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 15(3), 255-265. <https://doi.org/10.1023/A:1015755231885>
13. Yarkova, T. M. (2019). Food security: Russian experience and foreign practice. Perm, IPC “Prokrost. (In Russ.)
14. Zhang, J., He, C., Chen, L., & Cao, S. (2018). Improving food security in China by taking advantage of marginal and degraded lands. *Journal of Cleaner Production*, 171, 1020-1030. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.10.110>

Information about the authors

Nursuale Brimbetova – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Institute of Economics of KN MSHE RK, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nbrimbetova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5009-8534>

***Gaukhartas Temirova** – PhD candidate, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gau_1992@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2921-4451>

Aidar Sultanaev – Junior researcher, Institute of Economics of KN MSHE RK, Almaty, Kazakhstan, e-mail: asa-987@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6772-3137>

Авторлар туралы мәліметтер

Бримбетова Н.Ж. – э.ғ.к., доцент, Экономика институты ҚР БҒМ ҒК, Алматы, Қазақстан, e-mail: nbrimbetova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5009-8534>

***Темирова Г.Қ.** – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gau_1992@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2921-4451>

Султанаев А.А. – кіші ғылыми қызметкер, Экономика институты ҚР БҒМ ҒК, Алматы, Қазақстан, e-mail: asa-987@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6772-3137>

Сведения об авторах

Бримбетова Н.Ж. – к.э.н., доцент, Институт экономики КН МНВО РК, Казахстан, e-mail: nbrimbetova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5009-8534>

***Темирова Г.Қ.** – PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, e-mail: gau_1992@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2921-4451>

Султанаев А.А. – младший научный сотрудник, Институт экономики КН МНВО РК, Казахстан, e-mail: asa-987@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6772-3137>